

Onderwerpen uit de Westzaanse geschiedenis

De Zaanse Schans

door WILLEM TIP/deel 63
beeld: Digitale Beeldbank

Een belangrijk werkterrein voor het behoud van het historische Zaanse erfgoed lag in Zaandam. Daar werd in de jaren '60 het meest gesloopt en gemoderniseerd. Bevlogen burgers die zich het lot van het streekeigen aantrokken, traden geregeld in het krijt tegen de heersende opvattingen. De Zaanse architect Jaap Schipper (1915-2010) stond met hen in de eerste rijen. De wederopbouw en de voortgaande industrialisatie brachten mee dat overal in de streek historische huizen en molens op de slooplijst terechtkwamen. Tegenover Zandijk leek echter de dijk tussen de Zaan en de Kalverpolder een uitkomst te bieden. Ooit hadden hier veel molens gestaan. De meeste waren intussen verdwenen. Hier en daar stond nog een verwaalde romp of een molenshuur. Voor molens en woonhuizen die elders moesten wijken zou echter gemakkelijk een plaats kunnen worden ingeruimd. In 1956 werd het gebied langs de Kalverringdijk aangewezen als erfgoedreservaat.

Na de aanwijzing duurde het nog zes jaar voordat het eerste historische pand hier een plek vond (1962). De geestdrift bij het Zaandammer gemeentebestuur voor het erfgoedreservaat was ook niet echt groot. Zaandam dacht bij de ruime Kalverpolder veel meer aan een flinke nieuwbouwwijk. Het hoekige schoolgebouw van het Sint Michaelcollege werd alvast midden in de polder neergezet (1956). De provincie keek echter verder. Ze had de Kalverpolder met de historische buurtschap Haaldersbroek juist al heel vroeg op het oog als cultuurmonument (1952). Uiteindelijk won Noord-Holland het pleit. In de nieuwe eeuw (2015) zou de hele polder worden aangewezen als beschermd Natura 2000-gebied. De Zaanse Schans zou de overgang gaan vormen van het open landschap naar de Zaan en de Zandijker 'Gortershoek' aan de andere oever.



De Zaanse Schans in 1971.

Koopmanshuizen

Na de eerste woning langs de Kalverringdijk volgden er geleidelijk meer. 'Zaanse Schans' werd de naam van het nieuwe buurtje. Het historische verdedigingswerk de Zaanse Schans had overigens veel oostelijker gelegen, in de buurt van Haaldersbroek. Zeker niet langs de drassige Zaanoevers. Zaandam leverde voor de Zaanse Schans (1962-1976) de meeste panden aan, zo'n 13 woningen, een molen (De Gekroonde Poelenburg) en een thee-koepel. Zandijk volgde met 5 panden, waaronder een paar fraaie koopmanshuizen. Westzaan leverde verschillende onderdelen van het in 1953 gesloopte



Rechts van het midden: De Hoop op d'Swarte Walvis.

weeshuis. Die werden nu gebruikt voor het restaurant 'De Hoop op d'Swarte Walvis'. Daarnaast bracht Westzaan in 1965 een fraai pand uit 1734 in, ooit gebouwd aan de Zeilenmakersstraat. Daar moest het wijken voor een parkeerterrein. Verder stond Westzaan een pakhuis af, gelegen aan de Watermolenstraat. Daar maakte het plaats voor een aantal rijtjeshuizen (1973). Koog aan de Zaan, Assendelft en Wormerveer leverden elk twee panden.



Huis uit de Zeilenmakersstraat op transport.

Het Jonge Schaaap

Rond 1976 was de Zaanse Schans vrijwel helemaal volgebouwd. Veel nieuwe panden kwamen er in de volgende jaren niet meer bij. Zeker vanaf de jaren tachtig gaf monumentenzorg er de voorkeur aan dat panden op hun oude plaats bleven. Een enkel pand zou in de laatste jaren van de 20ste eeuw en zelfs nog in de 21ste eeuw worden toegevoegd, zoals een kaasboerderij uit Oostzaan (verplaatst in 1987), pakhuis De Vrede uit Zaandam (1742, verplaatst in 1993), een huisje uit Jisp (verplaatst in 2003), en een

wevershuisje uit Assendelft (verplaatst in 2013). In 2007 werd de helemaal nieuw gebouwde houtzaagmolen Het Jonge Schaaap in gebruik genomen. De Zaanse Schans, in 1998 nog aangevuld met het postmodernistische Zaanse Museum, groeide intussen uit tot een bezienswaardigheid op wereldniveau, met jaarlijks een paar miljoen bezoekers. Voorzeker een ontwikkeling die de Zaandammer bestuurders uit de jaren zestig niet hadden voorzien.



Houtzaagmolen Het Jonge Schaaap.

Het verkeer door Westzaan teruggedrongen

Na de inkorting van het kerkhof rond de Grote kerk (1969) legde het nieuw aangetreden Westzaanse gemeentebestuur de uitvoering van de verkeersplannen stil. De ruimte die geschapen was tussen het raadhuis en de nieuwe kerkhofmuur werd toegewezen aan de voetgangers. Twee oude beuken die het eind van het kerkhof hadden aangegeven, werden zorgvuldig ommuurd. In later jaren werd met gekleurde straatstenen nog zichtbaar gemaakt waar de fundamenten van de middeleeuwse Sint Joriskerk lagen: op een luttel aantal meters van het raadhuis. De rijweg bleef smal en niet uitnodigend voor vrachtwagens.

Bij de Westzaanse inwoners kon het nieuwe beleid op ruime instemming rekenen. Een late poging (1995) van Zaanstad om de oude beuken alsnog te rooien en de weg naast het raadhuis breder te maken strandde op uitgebreid verzet. De breed gedragen zinspreuk werd: 'Als er één boom gaat, volgen er meer / alles zal wijken voor het verkeer'. Uiteindelijk zwichtte ook het gemeentebestuur. De dorpsweg werd in de 21ste eeuw afgesloten voor doorgaande vrachtauto's en in de spits zelfs voor al het doorgaande verkeer.